

РАСИПАН ТЕЛЕФОН

(Говор напишан по порачка за 15-иото Генерално Собрание на Европска Фондација за Уметносии и Културно Наследство на тема „Повторно обмислување на културната акција во Европа“, Варшава, Полска, 8–10 ноември, 2007)

Со задоволство ја прифатив љубезната покана да ви се придружам на годишнава Конференција на Европската Фондација со предлог да ги сослушам вашите излагања и на крајот да направам некакво резиме. Само да напоменам дека најголемиот дел од вас се културни работници, култур-оператори и создавачи на културна политика, а јас сум драмски писател.

Попат наваму, сретнав еден човек во возот од Кентербери до Лондон. Низок, малку помпезен човек, со усучени мустаќи. Порано пишувал за хај-фај списанија, а вели дека сега пишува за часовници. Сакав да го прашам што значи тоа дека пишува за часовници но се воздржав.

Ме праша каде патувам. Му ја покажав програмата за оваа конференција. Бегло ја погледна и веднаш се намурти. „Пак некаква ЕУ ујдурма“, рече, со тон на некој кој се знае. Типична британска реакција на новотарии кои доаѓаат од европскиот континент. Веднаш се почувствував малоумно. Ме праша кој е мојот мандат. Го прашав што мисли со тоа. Рече: „Кого претставуваш, кој стои зад тебе, со какви овластувања

одиш таму?“ Му кажав дека се претставувам себеси. Ме праша: „Што ќе правиш таму?“ Му реков „ме поканија некои пријатели да говорам“. „Зошто тебе?“, ми рече. „Затоа што им се допаѓам“, слаткоречиво му одговорив. „Ајде, ајде“, рече, „тоа никогаш не е причината, причината е секогаш нешто друго“. „Што?“, го прашав. „Тоа треба да се прашаш самиот“, ми рече. „Да не им требаш како маската?“ Е ова веќе беше навредливо.

Се замислив. И навистина ќе бев сосем легитимен ако овде бев испратен од мојот универзитет во Кентербери по академска работа. А вака, навистина, кого јас претставувам? Тоа е едновремено и просто и метафизичко прашање.

Кого јас претставувам кога од разни продуценти добивам нарачка да напишам пиеса? Дали ги претставувам нив или себеси? Или мојата публика? Кого претставувам кога пишувам пиеса која си ја нарачувам сам од себе? За каков и чив мандат тогаш станува збор? На моето супер его? На мојот ид? Или на сите тие различни комбинации во постојана трка и конкуренција. Имал ли Шекспир мандат од Театарот Глоб да напише нова пиеса? Имал ли Бах мандат од црквата во Котен да напише нов Божиќен ораториум?

Како и да е, еве ме тука, со задача да направам резиме на денешните дебати. Оваа задача ја сфаќам како сериозна обврска. И приоѓам со живост и со жар во очите. Мило ми е што можам да посредувам, да бидам спроводник, да земам и давам, да разменувам, да учествувам во трансмисија, толкување, пренос. Но, за кого точно го вршам преносот? Ако вие сте едниот брег од реката, а јас сум мостот, каде е и што е другиот брег? За кого тоа јас се обидувам да најдам заедничко тло, да бидам канал и катализатор? Кого тоа јас треба да поврзувам и спојувам?

Имав живост и жар во очите уште кога бев дете во основно училиште. Еден ден ме избраа за претседател на одделението. Наставникот ми честиташе. Бев возбуден. А потоа сфатив дека не знам што точно значи тоа за кое сум избран. Сакав да бидам

активен и корисен, но како тоа да го споведам во пракса? На соучениците не им беше гајле за моето унапредување. Се испостави дека тоа е почесна титула, церемонијална, ритуална, тотемска. И дека не сум баш и некој ефикасен посредник.

За воља на вистината имав едно големо овластување. Во понеделник наутро, пред наставниците да проверат колку ни се чисти рацете, имав право од сите да побарам преглед на ноктите. Имав моќ на хигиеничар. Но се соочив со парадокс: најголемиот дел од „чистите“ ученици ми ги покажуваа ноктите и без да им барам, а силециите, кои сигурно имаа валкани нокти, не се осмелував да ги прашам зашто можев да добијам ќотек. Па така си ја носев на грб мојата празна титула. Барем моите родители беа горди на мене.

Имам впечаток дека ваквите церемонијални титули ме следеа низ животот. Имав живост и жар во очите и кога станав претседател во средно училиште и на универзитет. Потоа со живост и жар напишав неколку театарски пиеси. Па почнаа да ме канат да бидам член на разни жирија и да држам говори на разни конференции. Но, секогаш остануваше прашањето, како претставник на кого и на што? Никогаш не ми стана сосем јасно. Но, без разлика, останував со надеж и желба да бидам активен и корисен и да поврзувам.

Тогаш ја запознав мојата сопруга англичанка и поверував дека ја претставувам Македонија во Англија и Англија во Македонија. Па потоа бев избран за член на Македонската Академија на Науките и Уметностите. А неодамна ми беше дадена почесната титула на Културен Амбасадор на Република Македонија во Обединетото Кралство. Ете со кого вие си имате работа овде!

Она што ми е жал е што овие титули не носеа со себе материјална корист. Да имаше некакви пари, немаше да имам проблем што одвреме навреме се чувствувам бескорисно. Романиерката Дубравка Угрешиќ ми кажа дека еднаш ја поканиле како писателка-гостин на Меѓународниот Саем на Книгата во Франкфурт. Оеднаш се

нашла опкружена само со издавачи и сфатила дека сиот тој циркус е замислен да се врти околу нив, а не околу неа. Се почувствувала како - маскота.

Обидите за посредување редовно носат проблеми, цевката за проток лесно се затнува. Да претпоставиме, на пример, дека сум дошол овде како делегат на моите колеги писатели, со мандат да им пренесам што е тоа што се дискутира во овие ешалони на моќта, во високите кругови на култура кои се близу до уште повисоките кругови на финансии и политика во Европската Унија. За да им пренесам кои термини се во оптек, какви културни концепти се во мода, какви фондови постојат, какви идеји имаат шанси да се финансираат и да станат нарачки. Чисто за да можат да им се прилагодат на времињата, како што е ред!

Веднаш ми станува кисело во устата затоа што веќе замислувам два вида тврди ореви меѓу моите колеги – уметници. Првите се оние кои на се веднаш велат НЕ. Тие отвораат оган на сè што мириса на Европа и ќе негираат сè што е кажано на оваа конференција. Имаат сопствена, често анти-европска агенда, сопствени резервни идеи. Едноставно не сакаат да се вклучат во играта.

Другата група се оние кои на се веднаш велат ДА. Прифаќаат сè што доаѓа од Европа, безусловно би се согласиле со сè што е кажано тука, механички имитираат идеи, некритички прифаќаат празни ветувања. Тие би зграбиле било каква можност за коприодукција ако можат да се огребат некакви пари. Колку ли уметнички сверства се извршени со ваква покорност на разни идеолошки диктати или пазарни сили? И сето тоа со најдобри намери.

Ако на овие две групи им покажам речник на концепти и фрази што денеска ги чув тука, сигурен сум дека оние кои кажуваат НЕ би рекле: **Мобилност** — зошто патуваш толку многу; патувањето е мака на духот; камен изваден од тлото сите го клоцаат. **Културно влијание врз политиката на ниво на ЕУ** — Не наследувај. Тие се во спрега со политичарите. Заедно лижат мед од изворот. **Климатска промена** — Тие ја

измислија опасноста за да можат да владеат со светот. Како што своевременно измислија СИДА. **Идентитет:** Знаеме ние кои сме и што сме. Нема зошто тоа да им го објаснуваме на некои кои не се познаваат себеси. Ќе ги оставиме да тонат во нивната сопствена криза на идентитет.

Оние кои кажуваат ДА веднаш би понудиле нацрт проекти. **Миграција:** Проект за Трите Сестри кои конечно успеваат да пристигнат во Москва. **Идентитет:** да, во криза сум, финансирајте ме па кризата ќе ви ја покажам низ модерн танц. **Засилување на учесничката демократија:** мултимедијален римејк на Хамлет, во кој принцот сака да ја засили учесничката демократија во Данска, за која сите знаеме дека е зандана.

Меѓукултурен предизвик: Како опера. **Граѓанско општество:** Како балет. **Европска додадена вредност:** Како мјузикл. **Одржлив развој:** Проект за Прометеј, којшто имал одржлив црн дроб. **Културна разноликост:** Чекајќи го Годо со седум Естрагони и седум Владимире. Од различни националности, вероисповест и боја. Питачка работа, ама што се може. Бизнисот е бизнис. Конференциите на Европската Фондација за Култура се одржува само еднаш годишно. ЕУ им помага на оние што си помагаат себеси. Зграпчи ја можноста додека сјае сонцето на нарачки.

Ова не е прикриена критика. Имам високо мислење и за смислата на оваа конференција и за важноста на работата на Европската Фондација. Ова е само пример на тоа што се случува кога обидите за посредување не се успешни, кога поврзувањето - се одврзало.

Кога живееш во мојата родна Република Македонија, ќе напишев пиеса, театарот ќе ја поставеше на сцена и тоа беше тоа и тоа беше сосем доволно. Но, времињата се изменија. Оеднаш во градот дојде еден европски продуцент и ми рече дека сака да работи со мене како претставник на Македонија. Јас живо и со жар во очите прифатив, со желба да посредувам. Појдов со него во Европа. Тргнав да барам заедничко тло, да бидам канал и катализатор и спроводник.

Во тој момент, некои врати се затворија зад мене во мојата родна земја. Чув коментари. Тој сега работи таму, значи веќе не е наш соодветен претставник. „Но, јас нè претставувам *нас*“, велам. Тие велат „Да но штом нè претставуваш кај *нив*, значи повеќе не нè претставуваш *нас*“. „Па ако не ним, кому треба да нè претставувам?“ „Никому. Никој не заслужил ние нему да му се претставуваме“. „А кој треба да го врши ова претставување никому?“ „Само автентичните претставници, оние кои знаат како соодветно да *не* нè претставуваат“. „Не разбирам“, велам. „Ете гледаш. Веќе не ги разбираш ни основните принципи. Ти го одземаме мандатот“. И ете така се случува да изгубите мандат кој не го разбирате и да добиете друг кој го разбирате уште помалку.

Со текот на годините сретнав уметници, актери, музичари кои ги напуштиле своите семејства, јазици, држави, нации, театри, публики и отпатувале надалеку и нашироко, со живост во срцата и жар во очите, со надеж дека ќе преведуваат, ќе премостуваат, ќе спојуваат. И на кои во овој процес на трансмисија им се изгубила секоја трага. Често процесот не е заинтересиран за нив, зашто се бави сам со себе. Двата брега на реката се самозадоволни и не им е потребен мост. А дури и во случаи кога постои обид за превод, тој превод е малодушен и опседнат самиот со себе. Оригиналниот текст е загубен. Целниот читател е напуштен. Спроводникот се претвора во отпорник, линијата на комуникацијата во шум, патот во бариера.

Соработував извесно време со една мала театарска компанија од Обединетото Кралство. Тие трошеа месеци на административни работи, во пополнување на Интер–регионални формулари, апликации за Британскиот Уметничкиот Совет, извештаи за тоа до каде е работата. Дури и ангажираа надворешни лица да им ги пишуваат овие бескрајни документи. Па згора на се организираа работилници за образување на публиката. Не е чудо што им преостануваше малку време и енергија за

правење театар од оној тип кој јас го сакам и знам. И така лесно се случува каналите да се блокираат и сливниците да се преплавени.

Јас израснав во шеесеттите години, во време кога актерите знаеја да вршат нужда, да повраќаат и да водат љубов на сцена. Едно од моите незаборавни искуства е една претстава во изведба на една номадска дадаистичка лондонска група со име Пипл Шоу. Ги гледав на театарски фестивал во Сараево, минатиот век, во 1972. Беа полни со живост и жар во очите, безгрижни и диви.

На малата студиска сцена имаше кулиса од некакво ’рѓосано железо, нешто кое утрото го нашле на отпад. На сцената беше Џеф Натал, лавовска фигура, со касапска престилка и метла во рацете. Среди сцената седеше неподвижен млад човек со црни наочари и во елегантен, испеглан пругаст костум. На масата пред него имаше разни прехранбени производи, векна леб, кечап, јајца, крем сирење, кутија со млеко и голем месарски нож.

Бавно и методично човекот почна да прави сендвич. Го забодде ножот во тетрапакот, млекото се распрска и се изли насекаде на масата и преку неговиот скап костум. Она што паѓаше на подот, Натал со метлата го метеше кон публиката, која се повлекуваше наназад, со хистерично кикотење. Младиот човек го изгмечи сирењето, го истури кечапот врз векната, ги испокрши јајцата и направи лом и неред. И на крајот си го заби лицето во овој пеколен сендвич. Чист момент на театарска присутност! Тоа врз мене имаше терапевтски ефект кој цел живот се пазам да не истурам млеко кога отварам тетрапак. Си ветив дека еден ден ќе се облечам во најсвечени алишта и ќе јадам како дадаистичка свиња. Сè уште го немам исполнето тоа ветување.

Минатата година, случајно, налетав на театарот Пипл Шоу во Бетнал Грин. Не знаев дека сега имаат сопствена зграда! Се прашав колку ли сега мораат да водат грижа околу општинските прописи, Уметничкиот Совет, политичка коректност, писмени реферати за насоки и цели, обезбедување еднакви можности, културна

разноликост, годишни извештаи. Дали дивата сила се скротила кога станала институција, дали андерграундот се претворил во оверграунд, дали радикалното крило станало општо прифатен мејнстрим? Дали Пипл шоу сега станале маската, симболичен културен излог на сиромашниот Источен Лондон?

Во Византија, бирократијата ја имала претворено државата во свој сопствен сервис. Денешните владини министри често се толку зафатени со сопствените проблеми на владеење, што забораваат на народот и јавноста во чие име и со чиј глас владеат. Универзитетите ги сметаат студентите за непогода, лекарите ќе работат многу подобро да немаше пациенти по болниците. Мојот компјутер понекогаш е толку зафатен со некои свои внатрешни софистицирани софтверски процеси, што не можам да го користам дури ни како едноставна машина за пишување.

Понекогаш е подобро некој музеј во Македонија да биде затворен за публика во текот на зимата, зашто ако е отворен треба да троши од свои скудни средства за греење и така да ризикува да биде целосно затворен. Значи за да опстане и да остане отворен, тој мора да биде затворен. И така доаѓаме до еден фарсичен статус кво, Византиски стазис. Спроводникот станал пречка.

Велат дека поезијата може да се мери според она што се губи во нејзиниот превод. Колку значење се изгубени во преводот? Колку енергија се троши во преносот? Колку уметност е загубена во менаџментот на уметноста? Колку комуникација е изгубена во расипани телефони. (Или ако замислиме обратна позиција во некаков идеален свет, колку ли додадена вредност би можела да се добие во овие процеси!)

Сите ние сме во бизнисот на спроведување, поврзување, превод и пренос. Сакам да ѝ оддадам признание на важноста на нашата работа, но и да ве потсетам колку е ѓаволски тешка. Мораме нашето премостување да го вршиме како што треба за да не

завршине како бесмислениот поранешен Лондонски Мост кој сега се наоѓа во
пустињата во Аризона - како маската која веќе ништо не премостува.

Поуката од приказната: да премостуваме активно и креативно, живо и со жар во
очите!